

## TATARPAZARCIĞI



Tatarpazarcığı'nda  
1076 (1665-66)  
tarihli  
Kurşunlu Camii  
(Steve Lewis  
fotoğraf arşivi)

sonra 120 hânelik Ayasbey'dir. Belgelerde isimleriyle birlikte on altı cami, birkaç Ortodoks kilisesiyle bir Ermeni kilisesi zikredilmiştir. Şehirde ayrıca içerisinde pek çok esnafın çalıştığı, özellikle nalbant, derici, yük taşıyıcı ve berberlerin yer aldığı 734'ten fazla dükkân bulunmaktadır.

1291 (1874) tarihli salnâme, şehrin nüfusunda Bulgar unsurların XIX. yüzyılda müslümanları geçtiğine işaret eder. Bu dönemde şehirde 2658 hânedede 2617'si müslüman ve 4642'si gayri müslim olmak üzere 7259 kişi (erkek) yaşamaktadır. Şehirde pek çok dükkân ve deponun yanında yirmi cami, dört Bulgar kilisesi, bir Ulah ve bir Ermeni kilisesi, bir sinagog ve üç hamam mevcuttur. Avusturyalı coğrafyacı Hochstätter, Tatarpazarcığı kazasında 1869'da 72.907 kişinin yaşadığı 111 köy bulunduğunu zikretmiştir. Bunların 28.826'sı müslüman, 41.531'i Bulgar, 2122'si Çingene, 230'u yahudi, 103'ü Kutsovlachs / Cincar ve doksan biri Ermeni'dir. Bu dönemde bütün kazanın % 42'si müslümandır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rus ordusu Tatarpazarcığı'nı şiddetli bir savaştan ve yıkımdan sonra ele geçirdi. Rus işgali ve ardından kurulan Bulgar Devleti şehirde büyük değişikliklere yol açtı. 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'ndan sonra şehir ve kaza başlangıçta yarı bağımsız olan Rumeli-i Şarkî'ye bağlı idi, ancak 1885'te burası yeni Bulgar prensliğine ilhak edildi. 1887 Bulgar seçimleri müslümanların % 15'inin, 1926 seçimleri ise % 9'unun kaldığını gösterir. Camilerin sayısı âniden düştü. Güvenilir bir Bulgar yazarı olan Ivan Batakliiev 1923'te sadece dört caminin ayakta olduğunu belirtmektedir (Eskicami, Kurşunlu Camii [Nâzır Ağa], Kâtib Yûnus Camii ve Hacı Sâlih Camii). Yine Batakliiev'in anlattığına göre diğer bü-

tün camiler 1878'den hemen sonra Bulgarlar tarafından yıkıldı. İbrâhim Paşa'nın büyük kervansarayı savaş esnasında ciddi biçimde hasar gördü ve kalıntıları daha sonraki inşaat ihtiyaçlarında kullanıldığı için ortadan kalktı. XX. yüzyılda şehir yeni bir plan çerçevesinde tekrar kuruldu. Biri dışında bütün camiler yıkıldı. Nâzır Ağa'nın büyük kubbeli Kurşunlu Camii günümüze kadar gelmiş olup ibadete açıktır. Bugünkü Tatarpazarcığı orta ölçekli, 70.000 dolayında nüfusa sahip bir sanayi (dokuma, kauçuk, mobilya, gıda) şehri durumundadır.

## BİBLİYOGRAFYA :

H. Dernschwam, *Tagebuch einer Reise nach Konstantinopel und Kleinasien 1553/55* (ed. Fr. Babinger), München-Leipzig 1923, s. 20; Kâtib Çelebi, *Rumeli und Bosna, Geographisch beschrieben von Mustafa ben Abdalla Hadschi Chalfa* (trc. J. von Hammer), Wien 1812, s. 55-56; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), III, 218-220; P. Konstantin, *Naračnik za Plovdivskata Eparhiya*, Vienna 1819 (Bulgarca trc., *Izvestiya na Bălgarskoto Geografsko Družestvo*, Sofia 1935, s. 187-244); Stefan Zahariev, *Geografsko-Istoriko-Statističesko Opisanie na Tatarpazardžiškata Kaza*, Vienna 1870; D. de Lonlay, *A Travers la Bulgarie*, Paris 1886, s. 236; C. Jireček, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Wien 1891, s. 382; Philippe de Fresne-Canaye, *Le voyage du Levant* (nşr. H. Hauser), Paris 1897, s. 41; A. Georgieff, *Die Reiskultur in Bulgarian*, Leipzig 1909, tür.yer.; *Laonici Chalcocondylœ Historiarum Demonstrationes* (ed. E. Darkó), Budapest 1922-23, I, 94; I. Batakliiev, *Grad Tatar Pazardžik. Istorisko-Geografski Pregled*, Sofia 1923; A. Decei, "L'établissement de Aktav de la Horde d'Or dans l'Empire ottoman an temps de Yıldırım Bayezid", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, İstanbul 1954, s. 77-92; H. J. Kissling, *Beiträge zur Kenntnis Thrakiens im 17. Jahrhundert*, Wiesbaden 1956, s. 33-35; J. Čangova, *Srednovekovnoto Selište nad Trakijskija Grad Sevtopolis, XI-XIV vek*, Sofia 1972; M. Yonov, *Nemski i avstrijski pâtepisi za balkanite*, Sofia 1979, s. 131; Machiel Kiel, "Tatar Pazarcık, The Development of an Ottoman Town in Central-Bulgaria or the Story of How the Bulgarians Conquered Upper Thrace without Firing

a Shot, 1485-1874", *Das Osmanische Reich in seinen Archivalien und Chroniken: Nejat Göyünç zu Ehren* (ed. K. Kreiser – C. K. Neumann), Stuttgart 1997, s. 31-67; a.mlf., "Tatar Pazarcık, A Turkish Town in the Heart of Bulgaria, Some Brief Remarks on its Demographic Development 1485-1874", *TTK Bildiriler*, X (1994), V, 2567-2581; Krasimira Gagova, *Trakiya prez Bălgarskoto Srednovekovie, Istoričeska Geografiya*, Sofia 2002, tür.yer.; Mahir Aydın, "Tatarpazarcığı: Socio-Economic Conditions of Muslim Urban Residents", *The Ottoman State and Societies in Change: A Study on the Nineteenth Century Temettuat Registers* (ed. Hayashi Kayoko – Mahir Aydın), London 2004, s. 77-105; Grigor Boykov, "Who Established the Town of Tatar Pazarcık in Middle Upper Thrace?", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, Bildiriler Kitabı*, Eskişehir 2005, s. 261-269; a.mlf., *Tatar Pazardžik ot osnovavaneto na grada do Kraya na XVIII vek. Izledvaniga i Dokumenti*, Sofia 2008; P. Matković, "Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI. veka, X. Putopis Marka Antuna Pigafette, ili drugo putovanje Antuna Vrančića u Carigrad 1567 godine", *Rad JAZU*, sy. 100, Zagreb 1890, s. 117; P. Gatev, "Srednovekovno selište i nekropol ot XII v. kraj selo Kovačevo, Pazardžijski Okrąg", *Razkopki i Proučvaniya*, sy. 12, Sofia 1985; "Pazardžik", *Kratka Balgarska Enciklopedija*, Sofia 1967, IV, 50; "Pazardžiski Okrąg", a.e., IV, 50-51.



GRIGOR BOYKOV – MACHIEL KIEL

## TATAVVU

(bk. NÂFILE).

## TATBİK

(bk. TEZAT).

## TA'TİL

(التعطيل)

Allah'ın zâtını  
sıfatlarından tecrit etme;  
tabiatın onu yaratan ve yöneten  
yüce bir varlıktan berî olduğu  
düşüncesi  
(bk. MUATTILA).

## TATRİZ

(التطريز)

Sözü vezin ve secide  
eşdeğer öğelerle süslemek anlamında  
bedî sanatı terimi.

Sözlükte "nakış" anlamındaki Farsça **tirâz**ın (تراز) Arapçalaşmış şekli olan **tırâz**dan türeyen **tatrîz** "elbiseye nakış işlemek, elbiseyi nakışla süslemek" demektir. Arap edebiyatında ise "sözü belli şartlar çerçeve-

vesinde süslemek” mânâsına gelir. Tatrîzi ilk defa edebî bir sanat şeklinde ortaya koyan Ebû Hilâl el-Askerî ile onun görüşünü paylaşan İbn Münkız, ayrıca İbn Kayyim el-Cevziyye ve Tîbî'ye göre bu tür, kasidede ardarda sıralanan beyitlerin ikinci mısralarında vezin ve secide eşdeğer olan kelimelerin kafiyeden önce gelmesidir. Böylece şiire elbiseye işlenen nakışa benzer bir süs verilmiş olur. Ahmed b. Ebû Tâhir'in şu dizelerinde görüldüğü gibi:

إِذَا أَبُو الْقَاسِمِ جَادَتْ لَنَا يَدُهُ  
لَمْ يَحْمَدِ الْأَجُودَانَ: الْبَحْرُ وَالْمَطَرُ  
وَإِنْ أَضَاعَتْ لَنَا أَنْوَارَ غَرَّتِهِ  
تَضَاعَلِ الْأَنْوَارُ: الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ  
وَإِنْ مَضَى رَأْيَهُ أَوْحَدَدَ عَزَمِهِ  
تَأَخَّرَ الْمَاضِيَانِ: السَّيْفُ وَالْقَدَرُ

(Ebû'l-Kâsım'ın eli bize ihsanda bulunduğunda artık övülmez olur ecvedân: bahr ve matar // Alnının ışıltısı bizi aydınlattığında cılız kalır enverân: şems ve kamer // Hükmü yürüdüğünde ya da kesin karar verdiğinde geride kalır mâzîyân: seyf ve kader). Burada ve birçok örnekte görüldüğü gibi tatrîz öğeleri genellikle ikil biçimde gelmekte ve bunları açıklayıcı öğeler izlemektedir.

Ebû Hilâl el-Askerî'nin tatrîz dediği türe “tevşî” adını veren İbn Ebû'l-İsba' tatrîz konusunda farklı ve yeni bir anlayış ortaya koymuştur. Daha sonra gelen İbnü'n-Nâzım, Şehâbeddin Mahmûd el-Halebî, Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, Yahyâ b. Hamza el-Müeyyed-Billâh el-Alevî, Bahâeddin es-Sübki, İbn Hicce, Süyûtî gibi belâgatçılarının çoğunun kabul ettiği bu anlayışa göre tatrîz, sözün başının veya beytin ilk mısrasının anlamları farklı üç veya daha çok isim (mübtedâ) içermesi, son kısmında veya beytin ikinci mısrasında ise üç defa veya daha çok tekrar edilen ve birbirinin aynı olan lafızlarla bu isimlerle ilgili haber (hüküm) verilmesidir. İbnü'l-Mu'tezz'in şu dizesinde görüldüğü gibi:

فَتَوْبِي وَالْمَدَامُ وَلَوْنُ حَدْيِي / شَقِيقٌ فِي شَقِيقِ  
(Artık elbisem, şarap ve yanağımın rengi gelincik içre, gelincik içre gelinciktir). Sözün baş tarafında geçen üç öğenin her biri için aynı lafız haber olarak gelmekte ve bu lafız her bir mübtedâ için ayrı ayrı tekrarlanmaktadır. Bu mübtedâların haberleri, mübtedâlarda belirtilen kişi veya nesnelerin sayısınca değil mübtedâların sayısınca olur. Ayrıca haberlerde mübtedâlarda zikredilenlerin farklı olduğu değil ortak olduğu hususların ifade edilmesi gerekir (İbn Ebû'l-İsba', s. 314-315; İbnü'n-

Nâzım, s. 174; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, III, 91).

İbn Kayyim el-Cevziyye tatrîzin sonraki icadı olduğunu, kadîm şiir ve nesirde bulunmadığını belirttikten sonra Kur'an'da ve müvelled ediplerin şiirlerinde yer alan örnekler incelendiğinde üç çeşit tatrîze rastlandığını ifade etmiştir (*el-Fevâ'id*, s. 236): Sözün başında ve sonunda olmak üzere aynı ifadelerin tekrarı, sadece başında veya sadece sonunda tekrarı. Birinci şekil için örnek verilen aşağıdaki üç âyetin her birinin başında ve sonunda “âyât” kelimeleri aynı terkiplerle birlikte tekrar edilmektedir (er-Rûm 30/21-24).

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ ... إِنْ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ ...  
وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ ... إِنْ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ ...  
وَمِنْ آيَاتِهِ مَا مَكَّمْ ... إِنْ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ ...

İbn Kayyim, ikinci şekle örnek olarak aynı ifadeyle başlayan Haşr sûresinin son üç âyetini göstermiştir (59/22-24):

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ ...  
هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ الْقَدُّوسُ ...  
هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ ...

Üçüncü tatrîz şekline örnek olarak Rahmân sûresinde anılan her farklı nimet, azap veya gerçeğin ardından farklı bağlamlarda birer tekrar şeklinde gelen “فَبِأَيِّ” “فَبِأَيِّ” (Öyleyken, ey insanlar ve cinler, rabbinizin hangi nimetini yalanlıyorsunuz?) ifadesini vermiştir. Belâgat bilgilerinin çoğu bu tür tekrara **terdid** adını vermiştir (bk. **TERDİD**).

#### BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh* (nşr. Ahmed Abdülgafûr At-târ), Beyrut 1404/1984, III, 883; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn*, İstanbul 1320, s. 339, 340; İbn Münkız, *el-Bedî' fi'nakdi'si'r* (nşr. Ahmed Ahmed Bedevî – Hâmid Abdülmecîd), Kahire 1380/1960, s. 64, 65; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-Taḥbîr* (nşr. Hifnî M. Şeref), Kahire 1383, s. 314, 315; İbnü'n-Nâzım, *el-Mişbâh fi'l-me'ânî ve'l-be-yân ve'l-bedî'* (nşr. Hüsnî Abdülcelîl Yûsuf), Kahire 1989, s. 174, 175; Tîbî, *et-Tibyân fi'l-beyân* (nşr. Abdüssettâr Hüseyin Zemmût), Beyrut 1416/1996; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, *et-Tirâzû'l-müte-zammîn li-esrârî'l-belâğa*, Kahire 1332/1914, III, 91, 92; İbn Kayyim el-Cevziyye, *el-Fevâ'id*, Kahire 1327, s. 236; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 375; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalâhâti'l-belâğiyye ve'tetavvürühâ*, Bağdad 1403/1983, II, 267-272; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, Beyrut 2007, s. 369.



HALİM ÖZNRHAN

#### TATVİL

(bk. **ITNÂB**).

#### TATYOS EFENDİ

(1858-1913)

Türk mûsikisi bestekârı,  
kanun ve keman icracısı.

İstanbul Ortaköy'de doğdu. Adı Tateos Ekserciyân'dır (Enkserciyân). Kemânî Tatyos olarak tanınır. Ortaköy Ermeni Kilisesi mugannilerinden Manuk Ağa'nın (Manokyan Ekserciyân) oğludur. Ortaköy'de Ermeni ilkokulunu bitirdikten sonra bir süre çilingir ve savatçı çırağı olarak çalıştı. Ancak mûsikîye olan merakı onu bu alana yöneltti ve dayısı Movses Papazyan'dan kanun dersleri almaya başladı. Usul ve Hamparsum notası öğrendi. Özel mûsikî topluluklarına kanunuyla amatörce katıldı. Bu dönemde Lavtacı Civan (Zivanis) ve Hânen-de Asdik Ağa'dan (Asadur Hamamcıyan) faydalandı. 1882'den itibaren piyasada çalışan saz topluluklarının fasıllarına kanunuyla iştirak etti. Divanyolu'nda Raufpaşazâde Said Bey Gazinosu'nda Kemeñeci Vasil'in (Vasilaki) fasıl takımında yer aldı. Ardından Kemânî Âmâ Sebûh'tan keman meşketti. Parmaklarının keman çalmaya pek elverişli olmamasına rağmen büyük bir gayretle çalıştı ve bu sazda üne kavuştu. Çıktığı ilk mûsikî sahnesinin devrin önde gelen eğlence merkezlerinden Galata'daki Pirinççi Gazinosu olduğu söylenir. Bu fasıllardaki arkadaşları arasında Hânen-de Karakaş, Tanbûrî Ovakim, Kanûnî Şemsi, Üdî Âfet (Hapet Mısırlıyan) en meşhurlarıdır. Üdî Âfet, Tatyos Efendi ile 1888'de Pirinççi Gazinosu'nda çalıştıklarını bildirir. Tatyos Efendi'nin kemânî unvanı ile şöhret bulması bu tarihten sonradır. Onun fasıl yöneticiliğindeki ünü, kendi ifadesiyle Şehzadebaşı Direklerarası'nda Alyanak Mehmed Efendi'nin kiraathanesinde başladı. Bu fasıllar yine Şehzadebaşı'nda Kâzım'ın kiraathanesiyle (Fevziye Kiraathanesi) Divanyolu'nda Ârif'in kiraathanesinde devam etti. Tatyos Efendi ayrıca Boğaziçi'nde düzenlenen mehtap gezilerinde Kemânî Aleksan Ağa, Kanûnî Şemsi, Tanbûrî Cemil Bey, Lavtacı Andon, Üdî Basri Bey ve Kemeñeci Vasilaki ile birlikte kemaniyle katıldı. Yakalandığı karaciğer hastalığından kurtulamayan Tatyos Efendi 16 Mart 1913'te öldü ve Kadıköy Uzunçayır'daki Ermeni Mezarlığı'nda defnedildi.

Tatyos Efendi fasıl idareciliği, bestekârlığı ve keman icrasıyla dönemin sanatkarları arasında şöhret bulmuştur. Genç yaşta başladığı bestekârlıkta büyük başarı